

HOMER – ODGAJATELJ CIJELE GRČKE

Već u Platonovo vrijeme mnogi su Homera smatrali odgajateljem cijele Grčke.³⁸ Otad se njegov utjecaj počinje osjećati i izvan heladskih granica, i to tako jako i toliko intenzivno da mu nije mogla naškoditi ni Platonova žustra kritika nekih Homerovih pozicija premda je imala određenog učinka na odgojnu važnost njegova pjesništva, bolje rečeno pojedine njegove sadržaje,³⁹ što nije mala stvar imajući u vidu kako je u Homerovo vrijeme, a i ono koje je slijedilo poslije njega, pjesnik po sebi bio odgajatelj, dok je Homer slovio kao najveći među njima. Na tom tragu pokušat ćemo istraživati Homerovo djelo. Treba odmah reći kako kod Homera estetsko i etičko idu pod ruku pa će tek Platon pokušati razdvojiti te vrijednosti, što je pak za posljedicu imalo upitnost pojedinih etičkih vrijednosti Homerovih spjevova. I naknadna su stoljeća sve više išla u smjeru estetskog u Homerovu pjesništvu, a manje njegove etičke normativnosti, dok kršćanstvo nije definitivno stalo na stranu samo estetske klasične forme u grčkom i rimskom pjesništvu kao odgojne odbacujući pritom njegove etičke, a prezirući religiozne sadržaje.⁴⁰ Jasno, samim tim, pjesnici nisu prestali zazivati Muze i božanstva u potrazi za nadahnućem, ali je to sve više ličilo na umjetničke maštarije.

Kao što je neobjektivno to što su sofisti⁴¹ od Homerova djela stvorili svojevrsnu umjetničko-znanstvenu enciklopediju⁴² i time ga, umjesto da ga unaprijede, možda i ne znajući, ili ne htijući, unazadili, isto tako nije ko-

³⁸ Plat. *rep.* 606 E.

³⁹ Naročito će postati upitnim sadržaji koji se tiču mnogoboštva, odnosa među bogovima i prema ljudima, općenito neke vrste grčke antičke »teologije«.

⁴⁰ Kršćanstvo je u tom smislu uistinu novina koja se pojavljuje u antici. Njegov odnos prema čovjeku kao kruni božanskog stvaranja, što ga je naslijedilo iz *Staroga zavjeta*, i promicanje ravnopravnosti među ljudima upravo zbog toga uzdržalo je dotadašnju koncepciju društvene podijeljenosti na temelju podrijetla i imutka. Naročito su u grčko-rimskom okruženju bili revolucionarni kršćanski religiozni sadržaji koji su zazirali i od najmanje natruhe politeizma. Zato i takav odnos kršćanstva prema grčkom pjesništvu gdje su bile uvelike tretirane društvene i religiozne vrijednosti.

⁴¹ Opći naziv za grčke filozofe iz 5. i 4. st. pr. Kr. koji su se u svom filozofiranju od prirode okrenuli čovjeku njegujući zanimanje za jezikoslovlje općenito te su iskazivali poseban interes za etička pitanja. Zbog svog kritizma i skepticizma nerijetko su dolazili u sukob sa Sokratom, Platonom pa i Aristotelom. Od tada poprimaju pomalo i pejorativan naziv »prodavači magle«.

⁴² Slično su neki u srednjem vijeku pokušali napraviti od *Biblije* ne shvaćajući da ona, kao i Homerovi epovi, ima svoju specifičnu duhovnu, odgojnu, moralnu, čudorednu zadaću, a nikako enciklopedijsku, a još manje prirodno-znanstvenu.

rektno to što je helenistička poetika svela njegovo odgojno djelo na puku fabulu.⁴³ Usprkos svemu, a sa stajališta pedagogije, zacijelo bi bilo krajnje neobjektivno kad bi se Homera izučavalo samo kao ličnost iz povijesti literature,⁴⁴ a ne i kao kreatora grčke *humanitas*, svega onoga što je u njegovu djelu promicalo čovječnost kao takvu, pa njegovo pjesništvo mora biti izučavano kroz logiku vlastitog nastanka, tj. estetsko-etičkog jedinstva,⁴⁵ a što je, zacijelo, imalo i još uvijek ima svoju odgojnu težinu. Normativno, odnosno etičko, samo po sebi nužno ide uz umjetničku formu djela pod uvjetom da je ono uistinu umjetničko. Štoviše, te se dvije vrijednosti međusobno prožimaju i tako iskazuju svoju korijensku povezanost. Stil, kompozicija i forma kao vrlo važni estetski atributi kod umjetničkih djela ispunjeni su duhovnim sadržajima, bolje rečeno, atributi su estetska manifestacija, ponazorenje duhovnih vrijednosti umjetničkog djela. Jasno, postoji ljudska djelatnost koja si pokušava prisvojiti naslov umjetnosti, a koju ne zanimaju krucijalna ljudska pitanja. Drugim riječima, postoji čisto formalna umjetnost koja primjerice prezire ideale i odnosi se prema njima krajnje suzdržano, u najmanju ruku »neopredijeljeno«, pokazujući svoju »etičnost« tako što kritizira konvencionalne vrijednosti, a ne nudi uvjerljiviju alternativu. Takva umjetnost, takvo pjesništvo teško bi ušlo u područje odgoja. Umjetnost, konkretno pjesništvo, odgojno je kad vuče svoje korijene iz najdubljih sfera ljudskoga bića, odonud gdje je nastanjen ἦθος (*êthos*),⁴⁶ iskonska ljudskost koja sama po sebi veže i obvezuje te fascinira stvarajući doživljaj koji istovremeno žari, pokreće i traje manifestirajući sveopću važnost i kristalnu jasnoću, a i jedno i drugo su presudni za odgoj. Takva umjetnost po sebi nadmašuje *filozofsku refleksiju* i *stvarni život*. Uzimajući ih za sebe, *život* je jasan, ali zato njegovi doživljaji nemaju opću važnost budući da su vezani za pojedini slučaj. S druge strane, *filozofija* dopire do sveopćeg, ali zato često iz vida gubi konkretno. Upravo zbog toga umjetničko pjesništvo ima prednost pred njima budući da istovremeno objedinjuje obje ove ljudske potrebe.

⁴³ U smislu da fabulizirani tekst po sebi nema nikakvu povijesnu, etičku ili bilo koju drugu vrijednost doli da bude puki prenositelj, odnosno čista forma neke poruke.

⁴⁴ On tome području ponajvećma pripada, ali kroz svoju književnu djelatnost nudi i mnoge druge elemente koji su zanimljivi ne samo literatima nego i pedagozima.

⁴⁵ U svakom slučaju kod Homera, pa bi tako moralo biti i kod pedagoga, etičko nije puka građa koja je nevažna za umjetničku nakanu.

⁴⁶ Usp. Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I–III*, Berlin – New York 1989., str. 65.

Kako je pak Homer doživljavao i prakticirao pjesništvo? Prije svega ono je za nj bilo prilika iskazivanja idealnog sadržaja u svjetlu njegove sveopće važnosti, kroz što pjesništvo dobiva vrhunske odgojne i obrazovne karakteristike djelujući izazovno, motivirajuće na potomstvo te istovremeno stvarajući jedinstvenost grčkog odgoja. Posebno je to bio njegov ep kao izraz junačkog pjesništva krijući u sebi svekoliko bogatstvo ljudske supstance, silinu umjetničke forme, herojski stupanj ljudskog života, životnu istinu, smisao, čineći ih s jedne strane neprolaznim, a s druge za sve krajnje razložnim pa i obvezatnim. Teško je pronaći nešto slično u povijesti književnosti, a što bi bilo usporedivo s homerovskim kad je riječ o širini i trajnosti djelovanja umjetničkog dojma. Dokaz je tome fasciniranost njime i u današnje vrijeme dok su drugi epovi, primjerice oni srednjovjekovni dvorski, prestali opčaravati nakon izminuća viteškog sloja.⁴⁷ Homer je bio majstor predstavljanja onoga što veže i što je za sve djelotvorno pa je upravo zbog toga postao odgajateljem Helade i cijelog čovječanstva,⁴⁸ i to kao tvorac starodrevne grčke kulture i svojim djelom njezin glavni promicatelj. Društveno uređenje Helade⁴⁹ u njegovo vrijeme je *aristokratsko-dvorsko*, a Homer je naš izvor znanja o tom najstarijem obliku grčkog društva.

ARISTOKRACIJA

Nosilac kulture i cjelokupna događanja u Homerovoj Grčkoj je *plemstvo* dok je narod politički bespravan i u ovisnom odnosu prema onima koji njime vladaju.⁵⁰ Svojim epom Homer je ovjekovječio upravo to plemstvo, ali ne tako da se njim umjetnički »poigravao«, nego ističući i

⁴⁷ U tom smislu nešto više sreće imala je Danteova *Božanska komedija* vjerojatno i zbog toga što je slijedila ideju univerzalnosti sadržaja.

⁴⁸ Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I-III*, Berlin – New York 1989., str. 68.

⁴⁹ Najprije je to bio grad i njegova okolica u Tesaliji. Kasnije će se taj pojam koristiti da bi se označilo cijelu Grčku. I Homer, kad upotrebljava pojam »Heleni«, misli samo na stanovnike Helade. No u kasnijim stoljećima taj će se naziv koristiti za sav grčki narod.

⁵⁰ Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I*, Berlin – New York 1989.; Henri Irénée Marrou, *Histoire de l'éducation dans l'antiquité*, Paris 1981.; Roberto Zanzarri, »Grecia, Educazione nell'antica«, u: Mauro Laeng, *Enciclopedia Pedagogica*, III, Brescia 1989., str. 5635–5638; Lorenz Grasberger, *Erziehung und Unterricht im klassischen Altertum 1–3*, Aalen 1971. (pre-tisak izdanja objavljenog 1880. u Würzburgu).

naglašavajući njegovu posebnu kvalitetu življenja koja je bila poticajna i atraktivna i za samo Homerovo pjesništvo, a čime se on poslužio kao umjetničkom hranom. Borilaštvo, muževnost, sudbinska stamenost, herojska veličina, vjernost, dah je koji se širi *Ilijadom* dok iz *Odiseje* isijava ljudskost plemenitaške kulture, tradicija, običaji. Istini za volju, društvo koje je to sve skupa stvorilo nestalo je u povijesnom vihoru, ali je njegova idealna slika preko Homerova pjesništva ostala sve do današnjih dana kao platforma helenskog, a i drugih odgoja, tako da je pjesništvo preko Homera postalo svojevrsnom odgojnom agencijom s tisućljetnim dahom čije je vrijeme jednostavno postalo neprolaznim. Stihom se sačuvala povijest grčkog odgoja koji se gradio stepenicu po stepenicu u sve većoj mjeri i sa sve jasnijom sviješću, a koju nije moguće iskazati tek evidentiranjem pojedinih odgojnih problema ili upućivanjem na rasuta etička mjesta svodeći je tako na jedan jedini obrazac. Ona u najmanju ruku ima dva lica. Jedno je subjektivno misaono utemeljeno htijenje djelovanja koje je prisutnije u *Odiseji* dok je drugo više objektivno odgojno djelovanje koje nije vezano ni uz kakvu pjesnikovu namjeru, a prisutnije je u *Ilijadi*.

Pjesnik se trudi svojim epom u vlastitom naraštaju, ali i za potomstvo, sačuvati uspomenu na veličanstvena ljudska i božanska djela.⁵¹ Na to ga motivira čast, odnosno *slava* kao neizbježna posljedica takvih djela, a zbog čega su se stare junačke pjesme kitile atributom κλέα ἀνδρῶν⁵² (*kléa andrôn*) – slavom junaka. Uz to, pjesnik u svom epu vrlo rado koristi imena ljudi upravo s takvim značenjem. Tako, recimo, *Femije* (onaj koji donosi ili nagoviješta slavu)⁵³ ili pak *Demodok*, feački pjevač, čije ime zapravo znači javni nagovjestitelj (kroz pjesmu), razglašivač.⁵⁴ Naročito je to razvidno iz VIII. pjevanja *Odiseje* gdje se toliko puta priziva Demodoka⁵⁵ da pjesmom kaže ono što treba reći, a u načelu je to objavljivanje *slave*, kroz što pjevač postaje javnom osobom vrlo prestižna zanimanja. Promicanje slave kroz pjesmu ima nadasve svoju odgojnu komponentu⁵⁶ ponajvećma zbog toga

⁵¹ *Od.* I, 337.

⁵² *Il.* IX, 189.

⁵³ *Od.* I, 337–338: »Pjesama mnogo, o Femiju, znaš, što ljude vesele, / ljudi i bogova djela, što pjesmom ih slave pjevači«.

⁵⁴ Usp. Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I–III*, Berlin – New York 1989., str. 69.

⁵⁵ *Od.* VIII, 43;105; 255; 261; 472; 478; 483; 487; 537.

⁵⁶ Plat. *Phaidr.* 245A.

jer budi dušu, oraspoložuje je, predisponira, čini je mekom i nježnom, uzdiže je do ushita, a uz to govori o nečem herojskom, veličanstvenom, idealnom, primjerenom samo veliku čovjeku, junaku, heroju. Tako herojska pjesma objedinjuje dvoje bitno za odgoj. S jedne strane to je neupitan *sadržaj* (čast, hrabrost, herojstvo, ideal, domoljublje, slava, poštenje, vjernost, ustrajnost, pravičnost, ljubav itd.), a s druge *forma* koja na vrlo primjeren i učinkovit način omogućava usvajanje ponuđenih sadržaja. Shvaćanje i doživljavanje pjesme na ovaj način posebno je bilo prakticirano u vrijeme helenizma kad se njegovalo vezu između pjesništva i *mita* koji je po sebi bio neiscrpnim izvorom fascinantnih djela, a kroz to i *pjesnik* kao nezaobilazna društvena, bolje rečeno, odgojno-obrazovna funkcija. Tu čak nije bio govor o izravnoj odgojnoj namjeri, nego se samo isticanje slave po sebi smatralo odgojnim činom, skoro pa po načelu automatizma. To je, uostalom, vrlo razvidno kod Platona.⁵⁷

Uz to je starohelenski mit nudio još jednu odgojnu vrijednost, naime onu primjera, uzora, ideala.⁵⁸ U starogrčkoj svijesti mitski sadržaji bili su normativni za odgoj a da se na to nije moralo dodatno podsjećati. Po sebi on je već slava, posredovatelj fascinantnog, uzvišenog, veličanstvenog i jamac je njegova perpetuiranja ako se na njemu nadahnjuje u svakidašnjem životu budući da pripada blagu tradicijske riznice koja ne vara. Već samim tim što se neobično prihvaća očaravajućim ono obvezuje i zato nije toliko bitno izlaže li pjevač provjerene povijesne fakte koliko da govori uzvišenim jezikom o onom što je dostojno takvog govora. Slava je bila nešto što je silno fasciniralo u Homerovo vrijeme.⁵⁹ Tako su njegovi heroji tražili za sebe slavu, međusobno si je iskazivali pa njegovo pjesništvo odiše žeđu za slavom kad je posrijedi herojski čin.⁶⁰ Općenito je herojska legenda riznica iz koje svi narodi izvlače svoje uzore, crpe ideale, pronalaze norme koje se onda primjenjuju u najrazličitijim životnim situacijama, a nude se u pozitivnom odgojnom smislu kao poticaj, podrška, savjet, bodrenje, ili nega-

⁵⁷ Isto.

⁵⁸ U tom svjetlu vrlo je znakovito Feniksovo odgojno djelovanje prema Ahileju u *Ilijadi*, te Ate-nino prema Telemahu u *Odiseji*, gdje se, naravno, ne isključuju ni ukori i opomene.

⁵⁹ Nema, zapravo, istaknutijeg lika u Homerovim epovima koji nije predstavljen na takav način. Ponekad se stječe dojam da se takvim predstavlja i nešto što nije toga dostojno.

⁶⁰ Dovoljno je primjerice u *Ilijadi* razmotriti Ahilejev odnos prema mrtvom tijelu njegova prijatelja Patrokla, odnosno Prijamov prema vlastitom sinu Hektoru kad je časno pao u boju za obranu svoga grada.

tivno kao upozorenje, opomena, zabrana ili zapovijed. Sve se to stavlja u usta herojskih uzora i ideala kako bi imalo normativni karakter, što će reći da mit, legenda, unatoč svojoj formi, nudi nešto što u Homerovo vrijeme vrijedi za svakog, tj. općevažeće je. Pritom se pjesnik ne zamara faktičkim iako u njemu slava ima svoj povod, koliko tim da činjenicu, ili poželjnu činjenicu, uzdigne do nadživotne veličine u mašti potomstva kako bi ono od nje živjelo i na njoj se nadahnjivalo u svom životu. Da se bude krajnje jasnim, kad je govor o starogrčkom herojskom pjesništvu, njegova veza s mitom je bila trajni zakon⁶¹ uz to što je takvo pjesništvo po sebi kretalo od pohvale heroja, odnosno njihova nasljedovanja, a što pak uvijek ne vrijedi u umjetnostima izvan pjesništva. Tamo je mitsko rasuto kao idealizirajuće vezivo dok je u epu, primjerice, svijet predstavljen idealnim, i to kroz formu mita. U epu, zapravo, kao da i nema ničega što ne bi bilo idealno, što će reći da pohvalno, zapravo, pripada epskom stilu. Ep je dakle zauzimao posebno mjesto u grčkoj odgojnoj praksi i njezinoj tradiciji jer je po svojoj biti idealizirajući i teži stvaranju privlačnih uzora. Stoji iznad drugih pjesničkih vrsta kad je u pitanju odgojno značenje budući da često predstavlja čovjeka u vrlo teškoj situaciji i dok se bori za visoki cilj koji je po sebi odgojna vrijednost. Po tome su epu slične elegija i poučna pjesma na koje je nešto kasnije iz epa prešao odgojni duh kao i na jamb i korsku pjesmu. Što se pak tiče mitskog elementa i tragedija je sljedbenica epa pa i ona upravo zbog te veze treba epu zahvaliti na svojem etičkom i odgojnom karakteru. I neke druge književne vrste, poput povijesti i filozofskih rasprava, dužni su za svoje postojanje epu jer su proizvod kritičkog sučeljavanja s epskim sadržajem. Otud i povod da se ep smatra platformom grčkog obrazovanja.⁶²

Ono što je za odgoj zanimljivo kod epova uopće, a naročito onih koji se pripisuju Homeru, njihov je normativni element⁶³ koji se ponajviše posreduje kroz *aristije*,⁶⁴ a takvih je u *Ilijadi* poprilično: Menelajeva i Parisova,⁶⁵

⁶¹ Werner Jaeger, *Paideia. Die Formung des griechischen Menschen I-III*, Berlin – New York 1989., str. 71.

⁶² Isto, str. 73.

⁶³ Za naš pristup Homerovu djelu, onaj odgojni, nije toliko relevantna geneza epa koju stručnjaci tumače na vrlo različite načine. Upuštanje u to odvelo bi nas predaleko od teme.

⁶⁴ U homerovskoj epici ἀριστεία (*aristeía*) su velika herojska djela pojedinog junaka koja se pokazuju takvima kroz usporedbu s njemu doraslim junakom, a u funkciji su prikaza kolektivne borbe za neko dobro.

⁶⁵ II. III.

Diomedova,⁶⁶ Hektorova i Ajantova,⁶⁷ Agamemnonova,⁶⁸ Menelajeva⁶⁹ itd. Aristije pobuđuju interes, potiču na oponašanje djela velikog heroja, bude intenzivno uživljavanje kroz prizmu osobnog i etičkog, a u epu se posreduju na protreptički način⁷⁰ tako da odgajanik u njima brzo prepoznaje borbu za vlastite ideale. Nije ni čudo kad su njihovi glavni likovi predstavljeni kao pobjednici u nadljudskoj borbi (ἀγών, *agōn*)⁷¹ okićeni najuzvišenijom vrlinom (ἀρετή, *aretē*) koja ih čini neumrlim jamčeci njihovu slavu kroz naraštaje. Takvi atributi nisu pripisivani samo svojim herojima, nego i protivničkim ako su se pokazali dostojnima u borbi za domovinu.⁷² Domovina je inače u antičkoj Grčkoj na vrlo visokoj cijeni pred kojom čak ustupaju vlastito dijete i žena. No ono što se hvali i zbog čega se slavi čovjeka u prvom planu je njegovo herojstvo, a ne razlog zbog kojeg se ono pokazuje.⁷³ Motiv naime ide u drugi plan, dok čin kojim se on ostvaruje postaje presudan. Nositelj takvog čina je osobna ljudska sudbina s puno tragičnih elemenata, a kojoj primjerice u Ahilejevu liku treba zahvaliti što je *Ilijada* ostala spomenikom čovjekova veličanstvena odnosa prema životu, svjedočanstvom produbljiivanja sadržaja od životne važnosti koji junačkoj pjesmi među ostalim umjetnostima osigurava uzvišeno mjesto, a pjevaču jamči odgojnu funkciju.⁷⁴ Od sad pa nadalje pjevač ne samo da pjesmom slavi borbeno djelo, nego ga i interpretira, ali tako da sama interpretacija postaje stvaralački čin koji ima svoju odgojnu težinu.

Originalnost grčkog epa ima isti korijen kao i njegovo odgojno djelovanje. To je duhovni sadržaj problema kao i svijesti o njemu. Iskazuje

⁶⁶ II. V.

⁶⁷ II. VII.

⁶⁸ II. XI.

⁶⁹ II. XVII.

⁷⁰ Oblik posredovanja sadržaja koji ima u vidu mogućnost, potrebu i sklonost onoga kome se on posreduje. Posebno ga je u antičkoj Grčkoj nudio Sokrat pa je više poznat kao »Sokratova majeutika«.

⁷¹ U drevnoj grčkoj tradiciji αγών je veoma zahtjevna borba. Kasnije će se taj pojam upotrebljavati i za sportska i kazališna natjecanja pa i u retorici za označavanje središnjeg dijela govora.

⁷² Tako Ahilej ne šteti lijepe riječi o Hektoru unatoč vrlo visokom osjećaju neprijateljstva prema njemu budući da mu je pogubio najboljeg prijatelja Patrokla. II. XXII, 555; 593; 657.

⁷³ Primjerice, u *Ilijadi* se ne opjevava toliko pravičnost Trojanskog rata koji je izbio zbog ženokradice, niti potrebe da se Helenu vrati njezinu zakonitom mužu, niti bilateralne pregovore koji su poduzeti da se izbjegne krvoproliće, koliko upravo to kakvima se ljudi pokazuju u izravnom srazu s uzročnicima zala.

⁷⁴ On više nije samo razglasitelj i navjestitelj slave davnog vremena, njegovih ljudi i njihovih djela, nego je kreativni tumač predaje svoga naroda.

ga se jednostavnim riječima, koncentrirano, dramatično obojeno, zorno uprisutnjeno. Umjesto opisivanja cjelokupnog Trojanskog rata, njega se zbija u nekoliko desetaka dana, namjesto razvučenog govora o Ahilejevu usponu do herojskog života iznosi se samo reprezentativni slučaj koji ima veliku didaktičku težinu. Na taj način događaj se dematerijalizira i pušta ga se razvijati prema prirođenim načelima. Konkretno, u *Ilijadi*, Ahilejeva kratkovidna ali ne zato manje žestoka srdžba, zbog čega je moglo pasti u vodu sve dobro dotad učinjeno kao i cilj koji je bio nadohvat ruke;⁷⁵ Patroklov altruistički angažman koji svršava tragično po njega, ali spasonosno po Ahejce;⁷⁶ Prijamova ponizna molitva bila je učinkovitija od herojske stamenosti njegova sina.⁷⁷ Na tako zbijenom mjestu toliko puno odgojnih poticaja. Sve je nekako kratkoga daha, ali zato silno nabijeno herojskom slavom, što je bilo na cijeni antičkog Grka⁷⁸ i promicano kao odgojna vrijednost. Život mora biti sadržajan, ispunjen slavnim djelima, a ne tek puko životarenje. Aristija je herojska pobjeda s puno tragike, a ova posljednja služi kako bi se sama pobjeda iznutra uzdigla te ljudski produčila i odgojno osvijestila. Tako Ahilejevo herojstvo kulminira u ostvarivanju velikog djela premda je znao da iza toga brzo slijedi njegova vlastita smrt. U tom i jest njegova etička veličina koja je kroz povijest imala veliko odgojno djelovanje, a tragičnost je postignuta tako što se Ahilejevu tvrdoglavost suprotstavilo opasnosti grčkog poraza, pa samim tim i smrti njegova prijatelja, a onda vjerojatno i njegovoj vlastitoj smrti, samo što bi ona tada, zacijelo, bila puno manje slavna.

⁷⁵ Zbog nepoštivanja pravila podjele ratnog plijena Ahilej je izgubio Briseidu koju je jako volio, a što je za posljedicu imalo njegovo povlačenje iz same borbe ali i rizik da zbog nedostatka takvog junaka cijeli ratni projekt padne u vodu premda su Ahejci bili nadomak osvajanja Troje.

⁷⁶ Patroklo kao Ahilejev najvjerniji drug i prijatelj ne podliježe do kraja srdžbi svog prijatelja, nego vidjevši opasnost svojih suboraca traži od Ahileja njegovu vojnu opremu i dopuštenje da se uključi u rat protiv Trojanaca. Pogiba i zbog toga što je zbog vojne opreme bio zamijenjen za najopasnijeg neprijatelja (Ahileja), i tek je njegova smrt, a nikakva poslanstva, nikakve molitve i nikakve prijetnje Ahejcima, pokrenula Ahilejevu promjenu stava. On se miri sa zapovjednikom Agamemnonom i ulazi u rat po čemu Ahejci dobivaju prevagu u borbi, a na koncu i sam rat.

⁷⁷ Prijam, Hektorov otac, trojanski kralj, na iznenađenje svih dolazi u neprijateljski tabor. Od najljucjeg neprijatelja, samog Ahileja kome je Hektor ubio najboljeg prijatelja, traži tijelo svoga ubijenog sina, što kod Ahileja izaziva šok koji lomi njegovo tvrdokorno srce.

⁷⁸ Neki taj naboj za zemaljskom slavom pripisuju tome što Grk nije imao vjere u onostrani život, barem ne u obliku kakvog ga je kasnije počelo propovijedati kršćanstvo. Doduše, i kod antičkih Grka postoji neki nastavak življenja duše u podzemlju, kod boga Hada, ali on više liči na mrcvarenje nego na život.